قوتابخانە ڕۆژهەڵاتناسییەکان

قوتابخانەی ڕۆژهەڵاتناسی هۆڵاندی

قوتابخانەی ڕۆژهەڵاتناسی هۆڵاندی بەیەکێک لە قوتابخانە گرنگەکان دادەنرێت، بەشێوەیەک ڕۆڵ و پێگەی تایبەتی خۆی هەیە لە بواری توێژینەوە ڕۆژهەڵاتناسییەکاندا. لەم نێوەندەدا کتێبەکەی د. قاسم سامەڕائی بەناونیشانی (ڕۆژهەڵاتناسی لەنێوان بابەتیبوون و هەڵچووندا) بەمەرجەعێکی گرنگ دادەنرێت لە توێژینەوەی ڕۆژهەڵاتناسی هۆڵاندیدا، بەجۆرێک باسی لەوە کردووە کە ڕۆژهەڵاتناسی هۆڵاندی لەگەڵ ڕۆژهەڵاتناسی ئەورووپی جیاواز نییە، چونکە هۆڵاندا لە خولگەی پاپایەتی کاسۆلیکیدا سووڕاوەتەوەو بایەخی گرنگی بەتوێژینەوەی ڕۆژهەڵات داوە.

ڕۆژهەڵاتناسە هۆڵاندییەکان بایەخیان بە زمانی عەرەبی و فەرهەنگەکانیان داوە، هەروەک بایەخیشیان بەلێوردبوونەوە و شرۆڤەکردنی دەق و تێکستە عەرەبییەکانیش داوە. ئەو تایبەتمەندێتییەی کە ڕۆژهەڵاتناسی هۆڵاندی پێ جیا دەکرێتەوە لەوانی تر، بریتییە لە بوونی دامەزراوەی (برل) کە چاپکردنی فەرهەنگی ئیسلامی و بڵاوکردنەوەی گرتە ئەستۆ لە هەردوو چاپی یەکەم و دووەمیدا. هەروەک ئەو دامەزراوەیە چاپکردنی زۆر کتێب دەربارەی ئیسلام و مسوڵمانان دەگرێتە ئەستۆ دیارترین ڕۆژهەڵاتناسە هۆڵاندییەکان بریتین لە (سنوک هور گرونیە)، کە بانگەشەی مسوڵمانبوونی خۆی کردووەو ناوی خۆی ناوە (حاجی عەبدولغەفار)، بەجۆرێک ڕۆیشتووە بۆ شاری مەککە و گەشتێکی بۆ ئەو شارە ئەنجام داوەو بۆ ماوەی

لە عەرەبییەوە: سەلام عەبدولکەریم (سلێمانی)

شەش مانگ تێیدا ماوەتەوە، تاوەکو دەسەڵاتدارانی سعوودیە لەو وڵاتە دەریان کردووە. پاشان گەشتی کردووە بۆ وڵاتی ئیندۆنیسیا بۆ کارکردن لەگەڵ دەسەڵاتدارانی هۆڵاندا بۆ هاوکاری کردنی داگیرکاری هۆڵاندی لەو وڵاتەدا.

هەروەها لە ناودارانی تری ڕۆژهەڵاتناسی هۆڵاندی (دی خویە)مان هەیە (ساڵی ١٩٠٩ز مردووە)، دیسان (فنسنک) یەکێکی ترە لە ڕۆژهەڵاتناسە ناودارەکانی هۆڵاندا کە خاوەنی دانراوی (معجم المفهرس للالفاظ الحديث النبوي)، هاوکات کتێبێکیشی لە بواری بیروباوەڕی ئیسلامیدا هەیە. جگە لەمانە ڕۆژهەڵاتناسانی تری وەکو (منسنک و دوزی)ش ڕۆڵی خۆیان لەنێو قوتابخانەی ڕۆژهەڵاتناسی هۆڵاندیدا هەبووە.

د. قاسم سامەڕائی لە کتێبەکەیدا باسی لەوە کردووە کە ڕۆژهەڵاتناسی هۆڵاندی لەساڵانی ڕابردوودا دەرکەوتنی ڕەوت و گرووپێکی لە ڕۆژهەڵاتناسە لاوەکان بەخۆوە بینیوە، بەتایبەت ئەوانەیان کە ئارەزوویان بەلای تێڕوانینی بابەتیانەدا هەبووە بۆ ئایینی ئیسلام و کێشەکانی، دەرکەوتنی ئەو ڕەوتە ڕۆژهەڵاتناسە لاوانە، تووڕەی ڕۆژهەڵاتناسە بە تەمەنەکانی وروژاند.

بەهەرحاڵ هۆڵاندا مەڵبەندێکی بۆ توێژینەوە و لێکۆڵینەوە عەرەبی و ئیسلامییەکان لە وڵاتی میسردا هەیە. زانکۆی لیدن ڕێکخستنی کۆنگرەیەکی جیهانی دەربارەی ئیسلام لەسەدەی بیست و یەکدا کە لە ڕۆژی (١٩٩٦/٧/٣ز) بەڕێوەچوون بە هاوکاری لەگەڵ وەزارەتی کاروباری ئیندۆنیسی گرتە ئەستۆ. لە کۆنگرەکەدا سەدو بیست لێکۆڵەرو توێژەر لە سەرانسەری جیهاندا ئامادەبوون، ئەندامانی کۆنگرەکە توێژینەوەیان دەربارەی ڕەوشی جیهانی ئیسلامی لەسەدەی داهاتوودا (کە مەبەست لێی سەدەی بیست و یەکە- وەرگێڕ)، لە میانەی سێ تەوەردا پێشکەش کرد کە بریتی بوون لە:

ا/ ئیسلام و کۆمەڵگەی نێو دەوڵەتی.

ب/ ئیسلام و گەشەپێدان.

ج/ ئیسلام و خوێندن.

کۆنگرەی دووەم لە وڵاتی میسر گرێ درا کە شەقڵێکی فەرمییانەی هەبوو، هەروەک دیارە زۆریش لە کۆنگرەی یەکەم زانستیتر بوو تا ئێستاش (دیارە مەبەست تاکاتی نووسینی ئەم بابەتەیە- وەرگێڕ-) کۆنگرەی سێیەم نەبەستراوە.

گرنگترین ناودارانی ڕۆژهەڵاتناسی هۆڵاندی

١- ڕانیهارت دۆزی (١٨٢٠- ١٨٨٣ز)

لە ڕۆژی (١٩٢٠/٢/٢١ز) لە شاری لیدن لە دایک بووە، لە قۆناغی ناوەندیدا دەستی بە خوێندنی زمانی عەرەبی کردووەو درێژەی بەو خوێندنە داوە لە زانکۆدا. ساڵی (١٨٨١ز) دەربارەی توێژینەوەکەی بەناونیشانی (اخبار بني عياد عن الكتاب العرب) بڕوانامەی دکتۆرای بەدەست هێناوە. هەروەها ئەم ڕۆژهەڵاتناسە بایەخی بەدەستنووسە عەرەبییەکان داوە، بەتایبەت کتێبی (الذخيرة)ی ئیبن بەسام و جگە لەویش بایەخی بەکتێبەکانی تر داوە. هاوکات بایەخی بە مێژووی مسوڵمانان لە ئەندەلووس داوە و دیارترین کتێبی بریتییە لە کتێبی (مێژووی مسوڵمانان لە ئیسپانیا) کە پێک هاتووە لە چەند بەرگێک.

٢- مایکڵ دی خویە (١٨٣٦- ١٩٠٩)

لە ڕۆژی (١٨٣٦/٨/٩ز) لە دایک بووە. لە زانکۆی لیدن خۆی بۆ توێژینەوە ڕۆژهەڵاتییەکان تەرخان کردووە، مامۆستاکانی بریتی بوون لە ڕۆژهەڵاتناس (دۆزی) و نامەی دکتۆراکەی بەناونیشانی نموونەیەک لە نووسراوە ڕۆژهەڵاتییەکان لە شرۆڤەی مەغریبدا (نموذج من الكتابات الشرقية في وصف المغرب) کە لە کتێبی (معجم البلدان)ی یەعقوبییەوە وەرگیراوە. ئەم ڕۆژهەڵاتناسە لە بواری وانەوتنەوەدا لە زانکۆی لیدن کاری کردووە، گرنگترین و دیارترین بایەخدانەکانی لە بواری جوگرافیاو مێژووی ئیسلامیدا بووە. لە بەرهەمەکانیشی لێوردبوونەوە و تەحقیق کردنی کتێبی (فتوح البلدان)ی بلازەری-یە. هەروەک بەشداری و سەرپەرشتیاریتی کردووە لە لێوردبوونەوە و تەحقیق کردنی کتێبی (تاريخ الطبري)دا. هەروەها بەرهەمی زۆری دیکەی هەبووە.

٣- سنوک هورگرونیە (١٨٥٧- ١٩٣٦ز)

لە ڕۆژی (١٨٥٧/٢/٨ز) لە دایک بووە، لاهووتی خوێندووە، پاشان دەستی کردووە بەخوێندن و توێژینەوەی زمانی عەرەبی و ئیسلامی لەسەر دەستی ڕۆژهەڵاتناس (دی خویە)، هەروەها لەسەر دەستی ڕۆژهەڵاتناسانی دیکە وەک ڕۆژهەڵاتناسی ئەڵمانی (نۆلدکە)وانەی

خوێندووه. نامەی دكتـۆراكەی دەربارەی حەج بووه له شاری مەككه سالّی (١٨٨٠ز). وەك مامۆستایەك له پەیمانگەی پێكهـێنان و دروست كردنی فـەرمـانبـەران له هیندی رۆژهەلات (ئیندۆنیسیا) كـاری كـردووه. ئەم رۆژهەلاتناسه مسولّمانبوونی خۆی راگەیاندووه و ناوی خۆی ناوه عـەبدولغـەفـار و گـەشـتی كـردووه بۆ شـاری مەككه و مـاوەی شەش مـانگ و نیو تێیدا مـاوەتەوه، لەومـاوەیەدا ناسـراوی و زانیـاری لەسـەر ژمـارەیەك كەسایەتی لەشاری مەككه پەیداكردووه، بەتایبەت ئەو كـەسانەیان كـه بنەچه و رەچەلّەكـیـان بۆ دوورگـەكـانی ئیندۆنیسیا دەگەرایەوه. بابەت و كەرەستەی كتێبەكەی زانیـاری و مـەعـریفـەیه دەربارەی شـاری مـەككه. دواتر گواستوویەتییەوه بۆكاركردن له ئیندۆنیسیا و چووەته ئەو ولاته بۆ خـزمـەتكردنی كـۆلۆنیـالیـزمی هۆلاندی، بەشێوەیەك وەكو راوێژكاری كارگێری كۆلۆنیالەكان له سـالّی (١٨٩١ز) كـاری كـردووه، رۆژهەلاتناس سنوك هور گرونیه به نموونەی ئەو رۆژهەلاتناسانه دەژمێردرێت كه خزمەتی گەورەی كۆلۆنیالیزمی كردووەو بەشێكی زۆری زانست و مـەعـریفـەكـەی بۆ ئەو مـەبەسـتـه بەكارهێناوه و خستیوویەتیه خزمەتیەوه.

٤- ئەرنست فنسنك (١٨٨٢- ١٩٣٩ز)

لەسـەر دەستی رۆژهەلاتناس هۆتسـمـان و دی خـویەو سنوك هورگرونیەو سخاو قوتابی بووه. له توێژینەوەكەیدا بەناونیـشانی (محەمەدو جوولەكه له مەدینه)دا سالّی (١٩٠٨ز) بروانامەی دكتۆرای بەدەست هێناوه. دەستی كردووه بەكاركردن له كتێبی (معجم المفهرس للالفاظ الحديث الشريف)دا به پشت بەستن به ژمارەیەكی گەوره له توێژەران و كـۆمـەك كـردن لەلایەن ئەكـادیمیـای زانستەكان لەشاری ئەمستەردام و دامەزراوه هۆلاندی و ئەورووپیەكـانی ترەوه. كـتێبێكی دەركردووه له بواری پەراوێز نووسینی فەرموودەدا (فهرسة الحديث) كه فوئاد عـەبدولبـاقی وەریگێـراوه بەناونیـشـانی (مـفـتـاح كنوز السنة). ئەم رۆژهەلاتناسـه سـەرپەرشـتی چاپكردنی كتێبەكانی رۆژهەلاتناس سنوك هور گرونیەی كردووه لەشەش بەرگدا، هەروەها خۆیشی چەند دانراوێكی هەیه لەوانه كـتـێـبـێك له بواری بیـروباوەڕی ئیـسـلامی، گەشەكردن و پەرەسەندنی مێژوویی.

٥- جاك واردنبێرگ (١٩٣٠- ١٩٩٥ز)

لـه رۆژی (١٥/٣/١٩٣٠ز) لـه دایـك بـووه. لـه زانكۆی ئەمستەردامدا یاسای خوێندووەو دیسان زانستی لاهووتی لەهەمـان زانكۆ خـوێندووه، زمـانی عـەرەبی له ماوەی نێوان (١٩٥٣- ١٩٥٦ز) له زانكۆی ئەمستەردام و له زانكۆی لیـدن و له قـوتابخـانەی زمـانه زیندووه رۆژهەلاتیـیـەكـان له پاریس خـوێندووه. واردنبـێـرگ یارمـەتیـەكی رێكخـراوی یۆنسكۆی بەدەست هێنا بۆ سـەردانی هەندێ دەولّەتی عـەرەبی و ئیـسـلامی، بۆیه سەردانی هەریەكه له ئێران و لبنان و میـسـر و ئەردەنی كـردووه. نامەی دكتـۆراكەی بەناونیـشـانی (ئیـسـلام له ئاوێنەی رۆژئاوادا)یه، كـه له زانكۆی ئەمـسـتـردام پێشكەشی كردووه.

هاوكـات له پەیمانگەی توێژینەوه ئیـسـلامیـەكـان له زانكۆیەك له كـەنەدا له مـاوەی نێـوان (١٩٦٢- ١٩٦٣ز). هەروەها هەسـتاوه بەسەردانیكردنی زانستی بۆ ئەنجامدانی توێژینەوه دەربارەی زانكۆكان له جیهـانی عـەرەبیـدا، له هەریەكـه له ولاتانی تونس و لبنان و سـوریاو عـێـراق و ئەردەن. لەلایەكی ترەوه وەكـو توێژەرێكی گـەشـتـیـار له زانكۆی كـالیـفـۆرنیـا- لۆس ئەنجلۆس كـاری كـردووەو له بواری وانەوتنەوەشـدا له زانكۆی ئۆتریخت له هۆلاندا لەنێوان سالانی (١٩٨٧- ١٩٨٨ز) كـاری كـردووه، پاشـان گـواسـتـوویەتیـەوه بۆ زانكۆی لۆزان له سـویسـرا و تێـیـدا مـاوەتەوه تاوەكـو خـانەنشین بووه لەسـالّی (١٩٩٥ز). ئەم رۆژهەلاتناسـه بەرهەمی زۆری لەبواری توێژینەوه ئیسلامییەكاندا هەیه لەوانەش كـتـێـبی (ئیـسـلام له ئاوێنەی رۆژئاوادا) و (واقیعی زانكۆ عەرەبییەكان) كه دوو بەرگه. هەروەها كـتێبی (رێگه كلاسیكییـەكـان بۆ توێژینەوەی ئایین)، سـەرەڕای ئەمـانەش له نووسـینەوەی ئەنسكلۆپیـدیای ئیسلامیدا (دائرة المعارف الاسلامية) بەشداری كردووه و مـادەی رۆژهەلاتناسـانی لەو ئەنسكلۆپیـدیایەدا نووسیوه.

سەرچاوه:

* سایتی مەدینەی منەوەره بۆ توێژینەوه رۆژهەلاتناسییەكان.